

Kuritegelikud võrgustikud

Risto Pullat (RiTo 18), politseidirektor

Värsked uuringud kinnitavad varasemaid hinnanguid, et Euroopas, sealhulgas Läänemere piirkonnas, valitseb kuritegeliku koostöövormina isiklike suhete võrgustik, mida kurjategijad edukalt ära kasutavad.

Timo Kyntäjä arvates on püsivad kuritegelikud hierarhilised struktuurid loovutanud koha paindlikele ja muutuvatele organisatsioonidele ning võrgustikele, mida võidakse luua ühekordselt teatud "projektide" elluviimiseks (Kyntäjä 2004, 284). Kriminaalne koostöö toimub kas n-ö tarnija-tarbija või ajutise tööandja-töövõtja suhtena, kahe isiku partnerlusena paarides või väikestes, vähese horisontaalse või vertikaalse lõimumisega rühmades. Seda kinnitavad osalt ka ametlikud allikad. Loomulikult ei tähenda see seda, et kuritegelikud organisatsioonid on oma tegevuse lõpetanud, nad lihtsalt on kandnud selle üle riikidesse, kus on võimalik segamatult tegutseda. Tõhusa sisejulgeolekusüsteemiga keskkonnas on kuritegelike organisatsioonide esilekerkimine erandlik, välja arvatud juhul, kui need toetuvad mingile legaalsele struktuurile (Lampe 2005, 406–407). Europol peab suurima ohu allikaks nn orienteeritud klastreid, keske juhtimisega kuritegelike gruppide kobaraid. Klastrid ühendavad hierarhiliste struktuuride ja kuritegelike võrgustike tugevad küljed, mille tulemusena saavutatakse suur kuritegelik võimekus. Europoli arvates põhjustab klastrite kujunemist osaline kontrolli puudumine sisemajanduse ja sotsiaalse dünaamika üle. Ohtlikkuselt teisena nimetatakse rakutüüpi kuritegelikke rühmitisi, kes tegutsevad Euroopa Liidu riikides, aga keda juhitakse väljastpoolt selle piire. Sügava konspireerimise tõttu on rakutüüpi kuritegelike gruppide tegevust äärmiselt keerukas tõkestada. Europol eristab ka nende vahepealset mudelit, kus peamiselt etnilised kuritegelikud grupid püüavad kogukonna raamidest väljuda. Nimetatud struktuuridest erinevad kuritegelikud võrgustikud, millel puudub orienteeritud klatri mõjukus, kuid mis on jätkusuutlikud vajaduse järgi uueneva liikmeskonna ning raskesti määratletava keske juhtimise puudumise tõttu (OCTA... 2007).

Allilmal oma autoriteedid

Kuritegelikud struktuurid võivad täita nii majanduslikke, sotsiaalseid kui ka kvaasiriiklikke ülesandeid (Lampe 2005, 407). Majanduslikud kuritegelikud struktuurid on orienteeritud kasumile ja neid tuleks eristada sotsiaalseid funktsioone täitvatest kuritegelikest struktuuridest, nagu on Soome ja Rootsi mootorrattajõugud või "seaduslikud vargad". Samuti võib siia liigitada suurt osa Eesti organiseeritud kuritegevust kontrolliva nn ühiskassa. Need struktuurid toetavad kaudselt oma liikmeid nende ebaseaduslikus tegevuses, vahendades kontakte, tagades staatuse, rõhutades deviantlikke väärtusi ja võimaldades informatsiooni vahetamiseks foorumi. Nii leiab endine kriminaalpolitseinik Koit Pikaro, et "allilma autoriteet ei pea ise käima tapmas ega välja pressimas, piisab, kui ta lahendab oma arvamusega gruppidevahelisi tülisid. Sellest tema mõjukus välja kasvabki" (Koit Pikaro... 2007). Kvaasiriiklikud kuritegelikud struktuurid toetavad ebaseaduslikku majandustegevust sel viisil, et loovad ja kehtestavad käitumisreegleid ning lahendavad mingis piirkonnas või turul vaidlusküsimusi (Lampe 2005, 407). Autori tehtud empiirilise uuringu tulemused kinnitasid, et ka Eestis sekkub nn ühiskassa mitmesuguste konfliktsituatsioonide lahendamisse.

Õigusnormide kõrval eksisteerivad ühiskonnas mitteametlikud õigusnormidega konkureerivad sotsiaalsed normid. Erinevalt õigusnormidest riik sotsiaalsete normide

täitmise üle järelevalvet ei teosta. Teatud sotsiaalsed normid võivad kehtida ka mitmesugustes subkultuurides (nt ühiskassa) ning kurjategijad võivad neid pidada samamoodi kui õigusnorme legitiimseks ja obligatoorseks. Riigi kohus on rakendada nende suhtes vastumeetmeid (Kyntäjä 2004, 269–270).

Organiseeritud kuritegelikele gruppidele võib kuuluda monopol kohaliku tasandi illegaalsel turul, sageli on nad sõlminud sellel territooriumil või selles valdkonnas tegutsemise ainuõiguse suhtes omavahel kokkuleppe (Lampe 2005, 407–408). Läänemere piirkonnas on illegaalsete toodete turu monopol harv nähtus, erand on näiteks Soome uimastiturul domineeriv Eesti organiseeritud kuritegevus (lõviosa Soome smugeldatavatest sünteetilisest uimastitest on pärit Eestist) (Siseministeeriumi... 2008–2011). Võib lisada, et Itaalia maffia peamine sissetulekuallikas on väljapressimine, mitte ebaseaduslik äri. Näiteks kontrollib maffia Palermos sealset staatilist kalaturgu, aga mobiilne taksondus jääb tema haarest välja (Duyne 2006, 010–011).

Kriminaalse koostöö vormid

Kurjategijate erinev sotsiaalne kinnistumine (*social embeddedness*) määrab organiseeritud kuritegevuse struktuuri. Autor eristab saksa kriminoloogi Klaus von Lampe klassifikatsioonile tuginedes nelja peamist kuritegelikku võrgustikku. See põhineb kahel oletusel: a) kuritegelikud võrgustikud on suhteliselt homogeensed, b) kurjategijate sotsiaalne positsioon ja kuritegelikud võimalused on korrelatsioonis (Lampe 2005, 415–416).

Esiteks kuritegelikud võrgustikud, millel puudub riikides, kus nad toimivad, sotsiaalne tugistruktuur. Sellised on näiteks eestlaste röövlirühm, kes korraldavad Eestist röövretki Lääne-Euroopasse. Liikmeid värvatakse vanglastest ja maapiirkondadest, grupid moodustatakse ja grupiliikmeid koolitatakse enamasti väljaspool sisejulgeolekusüsteemi kontrolli. Sellised tingimused soodustavad keeruliste organisatsiooniliste struktuuride kujunemist ning grupisisest ja gruppidevahelist tööjaotust.

Teiseks subkultuuril põhinevad kuritegelikud võrgustikud. Nende puhul saavad kurjategijad toetuda ühiskonnast ja selle institutsioonidest eraldi seisvatele sotsiaalsetele tugistruktuuridele, mis on laiemad kui nende vahetu kuritegelik keskkond. Sellised on näiteks Soome (Hietaniemi, Korpisaari 2005), Rootsi ja Norra (Outcome of the... 2007, 7–8) muulaste kogukondadele tuginevad uimastisalakaubanduse võrgustikud. Kurjategijad kasutavad oma kuritegeliku tegevuse varjamiseks ära etnilise vähemuse suhtelist isolatsiooni ning samal ajal tunnevad hästi kohalikku infrastruktuuri (näiteks transpordisüsteemi, pangandust).

Kolmandaks ühiskonnas varjatud kujul olemas olevad kuritegelikud võrgustikud, kuhu kuuluvad pealtnäha seaduskuulekad isikud, kellel ei ole mingeid takistusi legitiimse sotsiaalse infrastruktuuri kasutamiseks. Säärased võrgustikud on seotud eelkõige organiseeritud majanduskuritegevusega, näiteks hiljuti Eestis avastatud nn arvevabrikud. Skeemi kohaselt eraldasid nn arvevabriku juhid varifirmadega suhtlejatele raha, mille eest soetati riulifirmad ja palgati variisikud. Notar vormistas riulifirma variisiku nimele, kes sai selle eest umbes 500 krooni. Edasi liikusid firma dokumendid arvevabriku juhtideni, kes asusid suhtlema “teenust” vajavate ettevõtetega. Järgnevalt vormistati vajalikud arved teenuse või kauba müügi kohta, mis arvevabriku juhtide kaudu jõudsid “tellijani”. Legaalne firma kandis varifirma kontole “arve” eest raha, mis sularahaautomaadist välja võeti ja arvevabriku juhtidele edastati. Lõpuks sai klient sularahas teatud summa, millest eelnevalt arvestati maha teenustasuna viis protsenti tehingu summast. Arvevabrik hoidis ranget konspiratsiooni, näiteks tundis variisik üksnes seda inimest, kellega ta käis notari juures dokumente vormistamas. 2007. aasta algul hindas maksu- ja tolliamet Eesti aastaseks käibemaksupettuste kogusuuruseks ligi 450 miljonit krooni.

Võrreldes subkultuurile tuginevate kuritegelike võrgustikega, on nimetatud võrgustikul strateegilisi eeliseid, näiteks saavad sellesse kuuluvad isikud “vabalt” suhelda

ametnikkonnaga, mis võib avada uusi soodsaid võimalusi kuritegude toimepanemiseks ning vähendada sisejulgeolekuinstitutsioonide sekkumise tõenäosust. Isegi nähtavate korruptiivsete sidemete puudumise korral võivad suhted ametiisikutega osutuda tõhusaks kilbiks sisejulgeolekuametkondade vastu.

Neljandaks võimueliidiga põimunud võrgustikud, milles osalejail on otsene ligipääs poliitika, ärimaailma ja meedia otsustusprotsessidele. Seda mudelit iseloomustab hästi Ameerika Ühendriikide turule suunatud kokaiinitransiit, kus Puerto Rico oli Lõuna- ja Põhja-Ameerika uimastiäri vahejaam. Pärast seda, kui USA administratsioon asus Puerto Rico kui assotsieerunud riigi narkokaubitsejaid kimbutama, kolisid need Haitile Port-au-Prince'i. Peagi löid uimastikaupmehed käed Haiti eliiti kuuluvate sõjaväelastega, mis tõendab rahvusvaheliste kuritegelike sündikaatide oskust teha kindlaks nn nõrgad riigid, imbuda sinna ning korrumpeerida legitiimsed sotsiaalsed institutsioonid ja võrgustikud (Gros 2003, 66).

Keeruline sotsiaalne nähtus

Läänemere-äärsetest maadest seostatakse suure korruptsiooniga eelkõige Venemaad. Korruptsiooniskandaalidega paistab silma ka Läti eliit. Anna Jonsson väidab, et Lätis on korrumpeerunud eliit teinud katseid võimu haarata, samal ajal pole ühtegi tõendit eliidi ja organiseeritud kuritegevuse seostest (Jonsson 2007).

Louise Shelley kirjutab, et kommunistliku süsteemi kokkuvarisemine viis olukorrani, kus mõnes siirdeühiskonnas võttis kommunistliku partei kontrollifunktsiooni üle organiseeritud kuritegevus (Shelley 1999, 177–178). Riikliku läbikukkumise hüpoteesi kohaselt hakkavad seal, kus riik põhiliste poliitiliste toodete, näiteks julgeoleku, õigusruumi ja stabiilsuse pakkumisel ebaõnnestub, täitma riigi funktsioone kuritegelikud grupid. Majandusliku läbikukkumise hüpoteesi kohaselt soodustavad kehvad majandustulemused, nagu suur töötus ja madal elatustase, ning varimajandus nii kuritegelike sündikaatide kui ka vajalike kaupade, teenuste ja töökohtade pakkujate tegevust (Sung 2004, 111).

Kuritegelikud võrgustikud, mis suudavad mõjutada rahvusvahelisi otsustusi ja lõigata kasu ärivaldkonnas avanevatest soodsatest võimalustest, peaksid äratama sisejulgeoleku institutsioonides suuremat tähelepanu.

Organiseeritud kuritegevus on keeruline sotsiaalne nähtus, millel on majandusele ja poliitikale märkimisväärne mõju. Kuritegevuse organisatsioonilise struktuuri areng on globaalne ja loomulik protsess, mis vastab legaalsete sotsiaalsete süsteemide ja alasüsteemide, kaasa arvatud poliitika ja ettevõtete struktuuri arengule. Uuringud kinnitavad, et organiseeritud kuritegevuse arengutaset ja olemust mõjutavad tegurid on riigiti sarnased (Gilinskiy 2006, 279).

Kasutatud kirjandus

Duyne, P. C. van (2006). Introduction: Counting Clouds and Measuring Organised Crime. – P. C. van Duyne, A. Maljevic, M. van Dijck, K. von Lampe, J. L. Newell (eds). The Organisation of Crime for Profit. Conduct, Law and Measurement. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Gilinskiy, Y. (2006). Crime in Contemporary Russia. – European Journal of Criminology, vol 3, no 3, pp 259–292.

Gros, J.-G. (2003). Trouble in Paradise. Crime and Collapsed States in the Age of Globalization. – British Journal of Criminology, vol 43, no 1, pp 63–80.

Hietaniemi, T., Korpisaari, H. (2005). Rikosten ehkäisy järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa. Rikostutkimus 2003–2004. Keskusrikospoliisi. Helsinki. – http://www.poliisi.fi/poliisi/krp/home.nsf/files/Rikostutkimus_2003-

[2004/\\$file/Rikostutkimus_2003-2004.pdf](#) (14.11.2007).

Jonsson, A. (2007). Introduction and Executive Summary. – Countering Narcotics and Organized Crime in the Baltic Sea Region. Report from the Silk Road Studies Program Workshop. Tallinn, Estonia, 9–10 May 2007. September 2007. –

http://www.silkroadstudies.org/new/inside/staff_publications/index.htm (25.03.2008).

Koit Pikaro – pealilma autoriteet (2007). – Eesti Päevaleht, 6. jaan.

Kyntäjä, T. (2004). Rikollisuus ja rikoskontrolli. – I. Kantola, K. Koskinen, P. Räsänen (toimittajat). Sosiologisia kartalehtiä. Tampere: Vastapaino.

Lampe, K. von (2005). Organized Crime in Europe. – Handbook of Transnational Crime and Justice.

Ed by P. Reischel. Thousand Oaks: Sage Publications.

OCTA. EU Organised Crime Threat Assessment 2007. –

[http://www.europol.europa.eu/publications/European Organised Crime Threat Assessment \(OCTA\)/OCTA2007.pdf](http://www.europol.europa.eu/publications/European_Organised_Crime_Threat_Assessment_(OCTA)/OCTA2007.pdf) (30.11.07).

Outcome of the proceedings from the meeting of the Operative Committee on 30th – 31st January, 2007 in Tallinn, Estonia. The Baltic Sea Task Force on Organized Crime. Tallinn, 14.03.2007.

Shelley, L. I. (1999). Post-Soviet Organized Crime. Implications for Economic, Social and Political Development. – Transnational Crime. Ed by N. Passas. Aldershot: Ashgate Dartmouth.

Siseministeeriumi valitsemisala arengukava 2008–2012. –

<http://www.siseministeerium.ee/17410> (03.12.07).

Sung, H.-E. (2004). State Failure, Economic Failure, and Predatory Organized Crime: A Comparative Analysis. – Journal of Research in Crime and Delinquency, vol 41, no 2, pp 111–129.